

ובסיום ההקדמה נפרש מאמר חז"ל (שבת נד:) "כל שיש בידו למחות ולא מיחה" וכו' נתפס על החטא וכו' פי הגה"ק ר' חיים פלאגי בס' שו"ת חקקי לב (י"ד סי' מ"ג) וזל"ק:

"כל זה כתבתי להציל את עצמי והגם שכתבתי איזה דברים כמה פעמים כפולים ומכופלים הוכרחתי במעשי הן מצד שהכרח לא יגונה **כי צריך אני להשיב על כל דיבור ודיבור וכו' והן מצד כי חיובא רמיא משום מצות עשה של הוכח תוכיח אפילו ק' פעמים.** ומצאתי לי את בתשוי נוב"י (סי' ל"ה) שכתב וכו' [ואח"כ כותב להלן]: "ולכן זאת היתה לי חיים ביד לשום לכתוב בספר ויוחקו לבי לחוקקי ישראל גדולים חקרי לב, והיינו מ"ש רז"ל בשבת (נד:) **"בידו"** למחות וכו', דוקא **"בידו"** והיינו לכתוב **בידם.** [הנה הגי' בגמ' דשבת, כל מי **"שאפשר"** למחות (ולא כתב **"בידו"** למחות), אבל כבר דייק בזה בספר תוכחת חיים פרשת מקץ וכותב, שבירושלמי איתא **"בידו"**.] וכן מה שכתבו רז"ל שם ובכמה דוכתי, כל מי שיש בידו למחות דנקטי כי האי לישנא שיש **"בידו"** למחות, להורות לנו כי הגם אם לא בפיהם להוכיח מאיזה צד וסיבה שתהי' מכל מקום **"בידו"** מחוייבים למחות על ידי **מעשה וכתב.** והרי זה יכתוב **"ידו"** להי' לשם שמים להזהיר את העם וכו' עכל"ק.

אם נקיים מצות תוכחה כראוי אז נפטור עצמינו מעונש ועוונות הזולת ולא נשא עלינו את חטאתם כמ"ש לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא (ויקרא יט, יז).

והעיקר שילמוד כל אדם, הן תלמיד חכם הן עם הארץ, איש ואשה דף אחד בכל יום מספרי המוסר כל אדם לפי ענינו.
 וזה יהיה לאדם לחומה בצורה שלא בקל ילכדהו זקן וכסיל, כי תחבולות רב. (יערות דבש, דרוש ה')

כל הנותן דברי תורה על לבו, מבטלין ממנו:
 הרהורי שטות - הרהורי יצר הרע - הרהורי אשת איש - הרהורי דברים בטלים - הרהורי עול בשר ודם
 (אבות דרבי נתן כ')

כך הקדוש ברוך הוא אמר לישראל:
 בראצני לכם יצר הרע ובראצני לו תורה תכלין.
 ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו!

(קידושין ל. ג.)

ידענו כי ספא"ל שרו של עשיו, הוא שטן הוא יצר הרע הוא צלאך הצות. על כן בהעותינו [בעשייתנו חטאים] אנו צוסימים בו כח ובח"ילותיו, ואם כן אימא פי יורידהו [את שרו של עפלק] ארץ ובידינו רצמת עונות וחטאים הפקייצים אותו
 (אלשיך הקי בראשית כ"ז אי')

בעזרת השם יתברך

פרק מ"ד

• דברים •

בפרק הזה יבואר בעזהשי"ת:

גודל הענין של לימוד עניני יראת שמים כמו שאמרו חז"ל (שבת לב:) אמר רב יהודה לא ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא כדי שייראו מלפניו, וכן אמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי אין לו להקדוש ברוך הוא בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר (ישעיה לג) יראת ה' היא אוצרו - כל העולם נברא רק בשביל יראת שמים - מי שיש בו יראת שמים זוכה לאריכות ימים - גודל מצות התוכחה בעניני שכר ועונש - החיוב מוטל על כל אחד ואחד מישראל - החומר שבדבר - גודל שכר המוכיח ביד עוברי עבירה בזה

ובבא.

תוכן הענינים

של פרק מ"ד

- א. שַׁעַר יְרֵאָת שָׁמַיִם - בו יבואר גודל הענין של לימוד עניני יראת שמים כמו שאמרו חז"ל (שבת לב:): אמר רב יהודה לא ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא כדי שייראו מלפניו שנאמר (קהלת ג) והאלוקים עשה שייראו מלפניו, וכן אמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי אין לו להקדוש ברוך הוא בבית גזיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר (ישעיה לג) יראת ה' היא אוצרו (ברכות לג:). סא
- ב. למה נבראו רעמים..... סא
- ג. גודל הענין של חלום רע..... סא
- ד. סגולה לנצח היצר הרע - יזכור לו יום המיתה..... סב
- ה. כסי ראשך כדי שתהיה עליך יראת שמים..... סב
- ו. החילוק בין העובד מאהבה לעובד מיראה..... סג
- ז. לימוד יראת חטא מבתולה..... סד
- ח. כל העולם נברא רק בשביל יראת שמים..... סד
- ט. מי שיש בו יראת שמים זוכה לאריכות ימים..... סה
- י. שער מצוות התוכחה בעניני שכר ועונש ויראת שמים..... סז
- יא. בו יבואר מחז"ל על גודל מצות התוכחה בשכר ועונש ושהוא חיוב על כל אחד ואחד מישראל והחומר שבדבר, התועלת הרבה להגותה למחות ולהוכיח ביד עוברי עבירה בזה ובכא..... סז

- יב. לקטנו מש"ס בבלי ירושלמי מדרשים זוה"ק ספרי
הראשונים וגדולי אחרונים..... סז
- יג. מנין שהרואה בחבירו דבר שאינו הגון - גם כשאין בזה
שום איסור תורה - שחייב להוכיחו..... סז
- יד. חורבן ירושלים על שלא הוכיחו זה את זה..... סז
- טו. העונש להענש ולהתפס בעון הזולת תלוי במדת האפשרות
למחות..... סז
- טז. ראש הגולה נתפס על כל העולם..... סח
- יז. רב ומורה החביב על עדתו - אינו סימן יפה..... סח
- יח. מנין שגם התלמיד לרב חייב להוכיח מה משמע מתיבת
הוכח? אפילו מאה פעמים..... סח
- יט. זכה למלכות..... סח
- כ. נענש בכפליים..... סט
- כא. מי שיש בידו למחות ולהוכיח נתפס על עון הזולת..... סט
- כב. עונשים ופגעים קשים ומרים למו שאינו מוכיח..... סט
- כג. על מניעת תוכחה באים נגעים..... סט
- כד. אחד מהמ"ח דברים שהתורה ניקנית בהן הוא: ובשכר זה
מגלין לו רזי תורה..... סט
- כה. בלאהוב את התוכחות כלל התנא שני הדברים השייכים
בוה והם:..... ע
- כו. חיוב התוכחה מן התורה - ואיך..... ע
- כז. עד כמה הוא חיוב התוכחה..... ע
- כח. רבי עקיבא שמח בקבלת תוכחה ומוסיף אהבה על אהבה
למי שגרם לו שזכיחוהו..... עא
- כט. אופן אמירת התוכחה שלא להלבין פניו..... עא

- ל. מעלות הטובות והנוראות שעצם התוכחה גורמת לעולם.
 ובהעדר כשאין תוכחה בעולם אתה שומע מכלל הן לאו. עג
- לא. שכר המוכיח לשם שמים שזוכה להיות בתוך מחיצתו של
 מקום, ומושכין עליו חוט של חסד. עג
- לב. נח הצדיק הוכיח את בני דורו. עג
- לג. המוכיחין באמת, מקבלין את השבים ומלמדין אותן שלא
 ישובו לסרחונן, עליהם נאמר אז יבקע כשחר אורך. עד
- לד. לאהוב את המוכיח. עד
- לה. מי שסיפק בידו להחזיק על ידי תוכחה ולא החזיק הרי הוא
 בכלל ארור. עד
- לו. מי שיש בידו למחות ולא מוחה הרי הוא בכלל ארור. עד
- לז. תוכחה מביאה לידי אהבה, תוכחה מביאה לידי שלום. עה
- לח. זוכים להתייחס אם מקבלים תוכחות. עה
- לט. צדיקים מקבלים תוכחה ושותקים. עה
- מ. מצות עשה: של ומלתם את ערלת לבבכם, לא תעשה:
 וערפכם לא תקשו עוד. עו
- מא. המקבל תוכחה ראוי לברכה, וזוכה לברכה. עו
- מב. מי שמוכיח את בנו נקרא אוהבו. עו
- מג. מי שאינו מוכיח את בנו נמצא כמחטיאו ואין מספיקין בידו
 לעשות תשובה כמבואר ברמב"ם ה' תשובה (פ"ד ה"א)
 וז"ל: עז
- מד. מי שאינו מוכיח נתפס באותו עון. עז
- מה. המוכיח חבירו שיחזור בו למוטב מקבל ברכות, וחבירו אם
 קיבל תוכחתו וחזר למוטב גם כן מקבל ברכות. עח
- מו. מי ששמע לתוכחת משה הלך בשלום ובא בשלום, אותן
 שלא שמעו נכשלו לבסוף. עח

- מז. העונש שבא לישראל לגלות מעל ארצם מפני שאין מוכיחין לישראל. עט
- מח. היודע להוכיח ומוכיח מה גורם לקונו? היודע להוכיח ומוכיח מהו גורם להמוכיח? למקבל התוכחה? עט
- מט. הוכח את עמיתך, אפילו כשאין אתה יודע שאינו שונאך - בדברים שבינו ובינו יאמר לו. עט
- נ. אם אין אמירת תוכחה יש תוכחה (קללות שבתורה) בעולם. פ
- נא. ידיו של הקב"ה פרושות לקבל שבים ואומר מתי יעשו תשובה ואקבל אותם בתשובה שלימה. פ
- נב. גם הצדיק אם אין מוכיח את העם יש מקום למדה"ד להפך על ראשו. פ
- נג. החיוב להוכיח גם אם יש ספק שיקבלו דבריו. פא
- נד. אהרן הוא אשם בעון עשיית העגל מפני שהיה צריך להוכיחם. פא
- נה. השונא את התוכחות אין מספיקין בידו לעשות תשובה - צריך להעמיד מוכיח בכל קהל וקהל מישראל שיהא מוכיח לרבים. פא
- נו. מי שאינו מוכיח ויש בידו להוכיח - אין מספיקין בידו לעשות תשובה. פב
- נז. דיני והלכות תוכחה ברמב"ם הלכות דעות פרק ו'. פב
- נח. יש לסבול בזיונות ולהוכיח. פד
- נט. האומר די לי אם אשמור את עצמי מלחטוא ומה איכפת לי ממה שזולתי חוטא, זה הפך התורה. פד
- ס. הוכח תוכיח אפילו אלף פעמים - יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא. פה

- פא. מצות תוכחה כפי שביאר החינוך ז"ל:.....
- פב. הוכח תוכיח אפילו אלף פעמים.....
- פג. התוכחה גורמת לחזור בתשובה.....
- פד. אילו הנחנו השגנות בלי להוכיח עליהם היו מוסיפין שגנות על שגנות ותפול התורה מעט מעט - מוטב שיהיו שוגגין רק כשכולם שוגגין.....
- פה. ההבדל בין תיבת הוכחה לבין תיבת תוכחה.....
- פו. חייב להוכיח על עוברי עבירה בשוגג או במזיד - אפילו אם ברור לו שלא יקבלו - ואם לא הוכיח עבר על מצות עשה של הוכיח תוכיח ויקבל עונשו.....
- פז. דברים נוראים ומפחידים מבעל שו"ת בנימין זאב תשובה (סימן רפב) בענין תוכחה ומחאה.....
- פח. רבינו הקדוש בעל אור החיים מוכיח ומחזיר בתשובה אנשים פשוטים.....
- פט. המונע מהוכחה מבטל עשה ול"ת של ולא תשא עליו חטא, שלא ישאר בו החטא (ויקר' יט, יז. ראשון לציון, משלי ד"ה גם).....
- ע. האוה"ח הק' כתב דמי שאינו מוכיח המון העם עובר בעשה ולא תעשה.....
- עא. בין אדם לחברו.....
- עב. הוכח תוכיח... ולא תישא עליו חטא פי': לא תחליט ברעתך שמה שנסבב מאחריך ברשע עשאן ועודנו עומד בחטאו עמוס על שכמו, אלא תהיה דן אותו לכף זכות ותוכיחנו ועל ידי התוכחה יהיה אחד מב' דברים. או יתן אמתלא להנעשה ואין חטא, או יתחרט על הנעשה וישוב לבל עשות כדבר הזה והרי הוא כריע כאח לך.....

- עג.** לזה נתחכם הכתוב לסמוך לא תשנא עם תיבת אחיך לומר כי השארת השנאה אשר יצוה ה' עליה היא הנרגשת בערך אחוה ושיעור זה כל שירחיקהו מלבו קצת הנה הוא יורד ממדרגת אחת והרי הוא עובר משום לא תשנא..... צה
- עד.** ע"י התוכחה יזכה הצדיק שלא יתפס בעון הדור, אפי' אי לא ישמעו ח"ו בקולו..... צו
- עה.** אילו היו יודעים בני העולם גודל השכר להחזיר חבירו למוטב היו רודפים אחריו תמיד כמו שרודף אחרי כסף וזהב..... צז
- עו.** חיוב תוכחה - גם לעיר אחרת..... צח
- עז.** בעל תשובה צריך שישכ רבים מעון..... צח
- עח.** סגולה לרפאות חולי הנפש..... צח
- עט.** חיוב תוכחה: באיסור המפורש בתורה אפילו ק' פעמים גם אם ברור שלא יקבל וכו', באיסור שאינו מפורש בתורה ובאיסור דרבנן: אם ברור לו שלא יקבל אז אל תוכח לץ..... צח
- פ.** כשמוכיח - לא יזכיר העבירה בפירוש ודווקא בפעם הראשונה..... צח
- פא.** אל תיסר חבירך בפני אשתו..... צח
- פב.** אהבת התוכחה הוא אות ומופת על טוב המדות וכו', החיים דבקים עם התוכחה, והמיתה עם מי ששונא התוכחה, המוכיח ראוי שיגלה אליו כל מצפוני אמת, ואינו ראוי להחניף לו - השפל מקבל תוכחה מכל..... צט
- פג.** גדול כח המקבל תוכחה יותר מן המוכיח..... ק
- פד.** תוכחה מביאה את האדם לדרך חיים..... ק
- פה.** מדות תוכחה אין לה שיעור. מצו"ע לאהוב התוכחה. ל"ת שלא לשנוא התוכחה..... ק

- פו. הימים שעברו שלא כראוי מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות (א, טו) קא
- פז. למרות שהוא מעוות לא יוכל לתקן החיוב עליו להוכיח אחרים קא
- פח. אפילו שהעולם מעות לא יוכל לתקן, בכל זאת אוכיחם כיון שאני גדלתי בין החכמים קא
- פט. מצוה להוכיח לאלו ההולכים אחרי ההבל מחמת דוחק פרנסתם דמועים הם, גורם רעה לכל העולם - מביאים עניות על עצמם ועל כל העולם קב
- צ. תוכחה מגולה לעשירים - שצריכים לפתוח אוצרותיהם בימי רעבון - בדברי הזוה"ק הנוראים שאוי ואבוי להם מקול המסכנים העניים המבקשים מהם שיתן להם לחם, שהשי"ת יפרע מהם קב
- צא. מי שחטא באיזה חטא הנוגע לממון לא יהיה לו הצלחה באותו ממון קג
- צב. תוכחת אב לבנים החיוב ביותר גם בעבירות שבין אדם לחבירו קד

פרק מ"ד

שַׁעַר יְרֵאת שָׁמַיִם

בו יבואר גודל הענין של לימוד עניני יראת שמים כמו שאמרו חז"ל (שבת לב:) אמר רב יהודה לא ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא כדי שייראו מלפניו שנאמר (קהלת ג) והאלוקים עשה שייראו מלפניו, וכן אמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי אין לו להקדוש ברוך הוא בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים^א שנאמר (ישעיה לג) יראת ה' היא אוצרו (ברכות לג:).

למה נבראו רעמים

אמר רבי אלכסנדר אמר רבי יהושע בן לוי לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומיות שבלב שנאמר (קהלת ג) "והאלהים עשה שייראו מלפניו"^ב.

גודל הענין של חלום רע

אמר

(א) יראה עילאה באמת

פעם בעת שאמר הרב הקדוש רבי יצחק מראדיוויל בן הרב הקדוש רבי יחיאל מיכל מזלאטשוב זכר צדיק לחיי העולם הבא ברוך שאמר בתפילת שחרית, בתיבות "ברוך משלם שכר טוב ליריאויו", נשתנה צורתו הקדושה כל כך, עד שנעשה שחור על פניו כתנור עשן, ואחר התפילה, פתח פיו הקדוש ואמר בזה הלשון, יראה עילאה באמת, היה לו להרבי רבי בער, (הוא המגיד ממעזריטש) לאבי הקדוש קצת, והנה אני רק נוכרתי איך שמגיעים ליראה עילאה, נהייתי כל כך שחור על פני.

(ב) ברכות נט.

רב חסדא חלמא בישא קשה מנגדא [חלום רע קשה ממלקות] לפי שדואג ממנו שנאמר (קהלת ג) והאלוקים עשה שייראו מלפניו ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן זה חלום רע מיראתו ישוב ויכנע.¹

סגולה לנצח היצר הרע - יזכיר לו יום המיתה

ג. רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע [שיעשה מלחמה עם יצר הרע] שנאמר (תהלים ד) "רגזו ואל תחטאו" אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה שנאמר "אמרו בלבבכם" אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע שנאמר "על משכבכם" אם נצחו מוטב ואם לאו יזכיר לו יום המיתה שנאמר "ודומו סלה" [יום הדומיה הוא יום המות שהוא דומיה עולמית].⁷

כסי ראשך כדי שתהיה עליך יראת שמים

ד. אימיה דרב נחמן בר יצחק אמרה לה כלדאי ברך גנבא הוה לא שבקתיה גלויי רישיה אמר ליה כסי רישך כי היכי דתיהוי עלך אימתא דשמיא ובעי רחמי [בקש רחמים שלא ישלוט בך יצר הרע] לא הוה ידע אמאי קאמרה ליה, יומא חד יתיב קא גריס תותי דיקלא נפל גלימא מעילוי רישיה דלי עיניה חזאה לדיקלא אלמיה יצריה סליק פסקיה לקיבורא בשינייה [אשכול תמרים והדקל לא שלו היה].⁷

[גם] מרב נחמן בר יצחק לומדים שאין מזל לישראל. חוזים בכוכבים אמרו לאמו שבנה יהיה גנב. השגיחה אמו שראשו יהיה מכוסה, וכן צותה לו תמיד: כסה ראשך כדי

ג) ברכות נח.

ד) ברכות ה.

ה) שבת קנו:

שתהיה עליך יראת שמים, ובקש רחמים שלא ישלוט בך יצר הרע. והוא לא ידע מפני מה מקפידה אמו על זה כל - כך.

יום אחד ישב ולמד מתחת לעץ דקל, נפל כובעו מראשו, הרים עיניו וראה התמרים, התגבר יצרו, טיפס על העץ וקצץ בשיניו אשכול תמרים מהעץ שהיה שייך לבעלים אחרים.]

רב הונא בריה דרב יהושע לא מסגי ארבע אמות בגילוי הראש אמר שכינה למעלה מראש¹.

החילוק בין העובד מאהבה לעובד מיראה

תניא רבי מאיר אומר נאמר (איוב א) "ירא אלוקים" באיוב ונאמר (בראשית כב) "ירא אלוקים" באברהם מה ירא אלוקים האמור באברהם מאהבה אף ירא אלהים האמור באיוב מאהבה. ואברהם גופיה מנא לן, דכתיב (ישעיה מא) "זרע אברהם אוהבי", מאי איכא בין עושה מאהבה לעושה מיראה², איכא הא דתניא רבי שמעון בן אלעזר אומר גדול העושה מאהבה לעושה מיראה, שזה תלוי לאלף דור, וזה תלוי

---

(1) קידושין לא.

(2) יראת שמים של מלאכים

הרב הקדוש רבי זושא מהאניפולי זכר צדיק לחיי העולם הבא, התפלל וביקש מהשם יתברך, שיהא לו מורא שמים באותה מדריגה שהמלאכים יראים ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, ונענה בתפילתו, וכשקיבל מדריגה זו, נפל עליו פחד נורא כל כך, עד אשר החביא עצמו תחת המיטות, ואחורי הארונות, ורץ ממקום למקום מגודל פחד השם יתברך שעליו, עד שראה שאי אפשר לו לעמוד בזה בשום אופן, הפיל תחינתו להשם יתברך שיקחו ממנו מדריגה זו, כי אי אפשר לו לעמוד בה.

לאלפים דור, הכא כתיב (שמות כ) "ועושה חסד לאלפים לאוהבי" והתם כתיב (דברים ז) "ולשומרי מצותיו לאלף דור"^ח.

לימוד יראת חטא מבתולה

אמר רבי יוחנן למדנו יראת חטא מבתולה, וקיבול שכר מאלמנה, שהיתה טורחת עצמה יותר מן הצורך כדי לקבל שכר כדמפרש ואזיל, למדנו שיטריח אדם עצמו במצוה לקבל שכר יותר, יראת חטא מבתולה דרבי יוחנן שמעה לההיא בתולה דנפלה על אפה ואמרה: רבונו של עולם בראת גן עדן, בראת גיהנם, בראת רשעים [לירש גיהנם] בראת צדיקים, לירש גן עדן] יהי רצון מלפניך שלא יכשלו בי בני אדם [להפסיד חלקם על ידי מגן עדן ולירש גיהנם] קיבול שכר מאלמנה דההיא ארמלתא דהואי בי כנישתא בשיבבותה וכל יומא הוה אתיא ומצלא בי מדרשא דרבי יוחנן, אמר לה: בתי לא בית הכנסת יש בשיבבותיך אמרה לו רבי, ולא שכר פסיעות יש לי^ט.

היתה אלמנה שהיתה גרה בשכנות לבית הכנסת, ובכל זאת הלכה להתפלל לבית הכנסת של רבי יוחנן שהיה בריחוק מקום. אמר לה רבי יוחנן: והרי יש לך בית הכנסת בשכנותיך, אמרה לו: רבי והרי בכך אני מרויחה שכר [פסיעות].

כל העולם נבוא רק בשביל יראת שמים

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים^י שנאמר (קהלת יב) "סוף דבר הכל

(ח) סוטה לא.

(ט) סוטה כב.

(י) יהודי שכל שיניו נפלו לו מפחד ה'

נשמע את האלוקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם" מאי כי זה כל האדם, אמר רבי אלעזר אמר הקדוש ברוך הוא כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל זה [שיברא זה] רבי אבא בר כהנא אמר שקול זה כנגד כל העולם כלו, רבי שמעון בן עזאי אומר ואמרי לה רבי שמעון בן זומא אומר, כל העולם כלו לא נברא אלא לצוות לזה [להתחבר לצדיק].

מי שיש בו יראת שמים זוכה לאריכות ימים

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן מאי דכתיב (משלי י') "יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה", יראת ה'^א תוסיף ימים זה מקדש ראשון שעמד ארבע מאות ועשר שנים ולא שמשו בו אלא שמונה עשרה כהנים גדולים, ושנות רשעים תקצורנה, זה מקדש שני שעמד ארבע מאות ועשרים שנה ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים, צא מהם ארבעים שנה שמשו שמעון הצדיק ושמונים שנה שמשו יוחנן

פעם היה הרב הקדוש רבי אהרן ארי' הגדול מפרימישלאן זכר צדיק לחיי העולם הבא, בעיר לעמבערג ובעת עברו בשוק עמדו שם כמה ליצים, ונתנו קולם בשחוק על מראהו ולבושו, התרעם הרב הקדוש מורנו הרב רבי אהרן ארי' ואמר בזה הלשון, הי', על יהודי שכל שיניו נפלו לו מפחד ה', אתם צוחקים?!

(ז) ברכות ו:

יא) גודל הפחד והאימה בעת שבירך ברכת מזונות

פעם נכנס אדם אחד לחדרו של הרב הקדוש רבי אברהם דוד מבוטשאטש בעל מחבר ספר דעת קדושים ואשל אברהם, ולא מצא את הרב הקדוש בחדרו, אולם לפתע הגיע הרב הקדוש מאחורי ארון בחדרו, ובידו עוגה, (קיכל) ונשמע מפיו "מזונות", ואחר כך נודע שמגודל הפחד והאימה שנפל עליו בעת שבירך ברכת מזונות, קפץ מזוית לזוית, עד שמצא עצמו תחת ארון שבחדרו, כעין שמצינו בחכמינו זכרונם לברכה, ברבי עקיבא הניחו בזוית זה וכו'.

כהן גדול, ועשר שמש ישמעאל בן פאבי, ואמרי לה אחד ועשרה שמש רבי אליעזר בן חרסום, מכאן ואילך צא וחשוב כל אחד ואחד לא הוציא שנתו וכו' ².

אמר רבי חמא כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא ירא שמים, שנאמר (תהלים קג) "וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו" ².

יב) יומא ט.

יג) סוכה מט:

שַׁעַר מִצּוֹת הַתּוֹכַחָה

בְּעֵינֵי שֶׁכֶר וְעוֹנֵשׁ וִירְאָת שָׁמַיִם

בו יבואר מחז"ל על גודל מצות התוכחה בשכר ועונש ושהוא חיוב על כל אחד ואחד מישראל והחומר שבדבר, התועלת הרבה להנזהר למחות ולהוכיח ביד עוברי עבירה בזה ובבא. [לקטנו מש"ס בבלי ירושלמי מדרשים זוהר הקדוש ספרי הראשונים וגדולי אחרונים]

מנין שהרואה בחבירו דבר שאינו הגון -

גם כשאין בזה שום איסור תורה - שחייב להוכיחו

"ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין", מכאן לרואה דבר שאינו הגון בחברו שחייב להוכיחו.

שאינו הגון. פ"י בתוס' אע"ג דליכא איסורא דאורייתא, דאי איכא איסורא פשיטא הוכח תוכיח כתיב.

(ברכות לא).

חורבן ירושלים על שלא הוכיחו זה את זה

א"ר עמרם א"ר חנינא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה, שנאמר היו שריה כאילים לא מצאו מרעה, מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה, אף ישראל שבאותו דור כבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו זה את זה. (שבת קיט).

**העונש להענש ולהתפס בעון הזולת
תלוי במדת האפשרות למחות**

רב ור' חנינא ר' יוחנן ורב חביבא מתני בכוליה סדר מועד כל

כי האי זוגא חלופי ר' יוחנן ומעיילי ר' יונתן: "כל שאפשר למחות באנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם נתפס על כל העולם כולו". (שבת נד).

רש"י: כל כי האי זוגא. ארבעתן יחד: חלופי ר' יוחנן. יש שמחלפין ר"י ומעיילי רבי יונתן: נתפס. נענש על עבירות שבידן: בכל העולם. אכל ישראל כגון במלך ונשיא שאפשר לו למחות שיראין מפניו ומקיימין דבריו.

ראש הגולה נתפס על כל העולם

אמר רב פפא והני דבי ריש גלותא נתפסים על כולי עלמא. א"ר חנינא מאי דכתיב ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו, אם שרים חטאו זקנים מה חטאו, אלא אימא על זקנים [סנהדרין] שלא מיחו בשרים. (שבת נד:)

רב ומורה החביב על עדתו - אינו סימן יפה

צורבא מרבנן דמרחמין ליה בני מתא לאו משום דמעלו טפי, אלא משום דלא מוכח להו במלי דשמיא. (כתובות קה:).

מנין שגם התלמיד לרב חייב להוכיח מה משמע מתיבת הוכח? אפילו מאה פעמים

אמר ליה ההוא מדרבנן לרבא ואימא (ויקרא י"ט) הוכח חדא זימנא. תוכיח תרי זמני, אמר ליה הוכח אפילו מאה פעמים משמע. תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד. תלמיד לרב מנין תלמוד לומר הוכח תוכיח. (בבא מציעא ל:).

זכה למלכות

מבואר בש"ס (סנהדרין קא:) שירבעם בן נבט זכה למלכות על שהוכיח את שלמה המלך עליו השלום.

שכר - דברים - פרק מ"ד **ועונש** **סט**

נענש בכפליים

מי שאינו מוכיח לכבוד שמים וכאשר הדבר נוגע לכבוד עצמו או כבוד קרובו, ידו ורעו, מוכיח, נענש בכפליים.
(סנהדרין קג:)

מי שיש בידו למחות ולהוכיח נתפס על עון הזולת

וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו, מלמד שכולם ערבים זה לזה, והוא שהיה בידם למחות ולא מיחו.
(סנהדרין כח:).

איש באחיו. איש בשביל אחיו.

הצדיק אינו נותן שינה לעיניו ביום ובלילה עד שמוכיח הרשעים ומביאם שישובו בתשובה. (זוהר הקדוש, חלק א, כ:)

עונשים ופגעים קשים ומרים למי שאינו מוכיח

מי שבידו להוכיח ואינו מוכיח נלקה בצרעת.
(זוהר הקדוש, חלק ג, דף מו:)

על מניעת תוכחה באים נגעים

בספר "שבט מישראל" מובא, שנגעים באים על מניעת התוכחה ומעלים עין מהם, וזה שנאמר "נאלמתי דומיה החשיתי מטוב": על כן "וכאבי נעכר".

אחד מהמ"ח דברים שהתורה ניקנית בהן הוא:

ובשכר זה מגלין לו רזי תורה

אוהב את התוכחות (אבות פ"ו-ו).

בלאהוב את התוכחות כלל התנא שני הדברים השייכים בזה והם:

(א) לאהוב את קבלת התוכחה כשמוכיחים אותו.

(ב) לאהוב להוכיח את האחרים.

אוהב את התוכחות. כאשר רבו יוכיחו לא יהיה בועט בו כמאמרם אף חכמתי עמדה לי, חכמה שלמדתי באף היא שעמדה לי, וכן כאשר יוכיחוהו אחרים ישמח בזה. וגם אוהב את התוכחות להוכיח לאחרים, ולא יאמר שלום עליך נפשי.

שיהיה הוא מהמוכיחים לעם ויהיה אוהב את התוכחה להוכיח לאחרים, ולא יאמר שלום עליך נפשי כי למוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב, ואין טוב אלא תורה שבשכר זה מתגלין לו רזי תורה. (מדרש שמואל)

חיוב התוכחה מן התורה - ואיך

מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר (ויקרא י"ט) הוכח תוכיח. הוכיח ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחנו, תלמוד לומר תוכיח. מכל מקום, יכול אפי' משתנים פניו ת"ל לא תשא עליו חטא.

יכול אפילו פניו משתנים. יכול שיוכיחנו ברבים להלבין פניו? (ערכין טז)

עד כמה הוא חיוב התוכחה

עד היכן תוכחה? רב אמר. **עד הכאה**. ושמואל אמר **עד קללה**. ורבי יוחנן אמר **עד נזיפה**.

כתנאי. רבי אליעזר אומר עד הכאה. רבי יהושע אומר על קללה. בן עזאי אומר עד נזיפה. אמר רב נחמן בר יצחק, ושלשתן מקרא אחד דרשו (שמואל א, כ') ויחר אף

שכר - דברים - פרק מ"ד ועונש עא

שאל ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדוּת, וכתִּיב (שמואל א' כ') ויטל שאול את החנית עליו להכותו. למאן דאמר עד הכאה, דכתיב להכותו. ולמאן דאמר עד קללה, דכתיב (שמואל א' כ') לבשתך ולבושת ערות אמך. ולמאן דאמר עד נזיפה, דכתיב ויחר אף שאול. ולמ"ד נזיפה, הכתיב הכאה וקללה שאני התם, דאגב חביבותא יתירא דהוה ביה ליהונתן בדוד, מסר נפשיה טפי. (ערכין טז).

עד היכן תוכחה. עד כמה אדם חייב להוכיח לחברו.

עד הכאה. שיכה השומע להמוכיח.

עד קללה. שיקלל את המוכיח.

עד נזיפה. שיגער בו על שמוכיחו.

שאני התם דאגב חביבותא וכו'. ולמ"ד נמי עד קללה איכא לתרצי הכי.

רבי עקיבא שמח בקבלת תוכחה ומוסיף אהבה על אהבה למי שגרם לו שיוכיחוהו

ואמר רבי יוחנן בן נורי מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה פעמים לקה עקיבא על ידי, שהייתי קובל עליו לפני רבן (שמעון ברבי) [גמליאל] וכל שכן שהוסיף בי אהבה. לקיים מה שנאמר (משלי ט"ו) אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך. (ערכין טז)

קובל עליו. כשהייתי רואה בו דבר גנאי.

אופן אמירת התוכחה שלא להלבין פניו

תניא, אי"ר טרפון (תמיהני) [תמה] אני אם יש בדור הזה

שמקבל תוכחה. אם אמר לו טול קיסם מבין עיניך, אמר לו טול קורה מבין עיניך. אמר רבי אלעזר בן עזריה תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח. בעא מיניה רבי יהודה בריה דר' שמעון תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה. הי מינייהו עדיפא אמר ליה ולא מודית דענוה לשמה עדיפא דאמר מר ענוה גדולה מכולם. שלא לשמה נמי עדיפא, דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אע"פ שלא לשמה. שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

היכי דמי תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה כי הא דרב הונא וחייא בר רב הוו יתבי קמיה דשמאול. אמר ליה חייא בר רב חזי מר דקא מצער לי, קביל עליה דתו לא מצער ליה. בתר דנפיק, אמר ליה הכי והכי קא עביד. אמר ליה אמאי לא אמרת ליה באנפיה אמר ליה חס לי דליכסוף זרעיה דרב על ידאי.

קיסם. כלומר עון קטן שבידך זה יכול לומר לו טול אתה עון גדול שבידך הלכך אין יכולין להוכיח שכולן חוטאים.
שיודע להוכיח. דרך כבוד שלא יהו פניו משתנין.
תוכחה לשמה. לשם שמים.

וענוה שלא לשמה. שעושה עצמו עניו שאינו רוצה להוכיחו ואותה ענוה שלא לשם שמים היא אלא שלא ישנאנו.
אמר לי. ר' חייא לשמואל חזי מר דקא מצער לי רב הונא שמכה וחובט אותי.

בתר דנפק. חייא.

א"ל רב הונא לשמואל הכי עביד והכי עביד. על שמעשיו שאינם מהוגנים הייתי מצער, והיינו ענוה שלא לשמה שלא רצה לקטרגו בפניו ונראה משום ענוה והוא לא היה מניח

משום עונה אלא שלא רצה להלבין פניו וזו היא תוכחה לשמה שהוכיחו שלא בפני שמואל שלא להלבין פניו. (ערכין טז)

מעלות הטובות והנוראות שעצם התוכחה גורמת לעולם. ובהעדר כשאין תוכחה בעולם אתה שומע מכלל הן לאו.

אוהב את התוכחות. תניא רבי אומר איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם יאהב את התוכחות שכל זמן שתוכחות בעולם נחת רוח באה לעולם טובה וברכה באין לעולם ורעה מסתלקת מן העולם שנאמר ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב. (תמיד כח)

שכר המוכיח לשם שמים שזוכה להיות בתוך מחיצתו של מקום, ומושכין עליו חוט של חסד

אמר ר' שמואל בר נחמני כל המוכיח את חברו לשם שמים זוכה לפלגו של מקום שנאמר מוכיח אדם אחרי, ולא עוד אלא שמושכין עליו חוט של חסד שנאמר חן ימצא. (תמיד כ"ח)

פלגו של מקום: להיות בחלקו של מקום כלומר בתוך מחיצתו.

אדם אחרי: המוכיח יהיה אחרי כלומר עמי.

נח הצדיק הוכיח את בני דורו

דרש רבי יוסי דמן קסרי מאי דכתיב (איוב כ"ד) קל הוא על פני מים תקלל חלקתם בארץ. מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח בהם ואומר להם עשו תשובה, ואם לאו הקדוש ברוך הוא מביא עליכם את המבול. ומקפה נבלתכם על המים כזיקין, שנאמר קל הוא על פני מים. ולא עוד אלא שלוקחין מהם קללה לכל באי עולם, שנאמר (איוב כ"ד) תקלל חלקתם

בארץ. לא יפנה דרך כרמים מלמד שהיו מפנים דרך כרמים. אמר לו ומי מעכב אמר להם פרידה אחת יש לי להוציא מכס. (סנהדרין קח)

המוכיחין באמת, מקבלין את השבים ומלמדין אותן שלא ישובו לסרחונן, עליהם נאמר אז יבקע כשחר אורך

הדנין בצדק, והמוכיחין באמת, ועושי טהרה וברי לבב, עליהם הכתוב אומר אך טוב לישראל אלוקים לברי לבב. המנדין בצדק, והשבין בצדק, והמקבלין את השבים ומלמדין אותן שלא ישובו לסרחונן עליו הכתוב אומר אז יבקע כשחר אורך.

(מסכת ד"א פ"ב)

לאהוב את המוכיח

אוהב את התוכחות. שלך חברים מקצתן מוכיחין אותך ומקצתן משבחין אותך אהוב את מוכיחך ושנא את המשבחך. מפני שהמוכיחך מביאך לחיי העולם הבא והמשבחך מוציאך מן העולם. (אדר"י פכ"ט)

מי שסיפק בידו להחזיק על ידי תוכחה ולא החזיק הרי הוא בכלל ארור

בירושלמי סוטה (פ"ז) וז"ל:

רבי אחא בש"ר תנחום בר' חייא, למד ולימד ושמר ועשה והיתה סיפוקו בידו להחזיק ולא החזיק הרי זה בכלל ארור אשר לא יקים את התורה הזאת עכ"ל (ועי' בבלי דף מ"ז ובתוס' שם).

מי שיש בידו למחות ולא מוחה הרי הוא בכלל ארור

ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת וכתב בירושלמי סוטה א"ר בשם ר' תנחום בר חייא למד ולימד ושמר

שכר דברים - פרק מ"ד ועונש עה

ועשה והי' סיפק בידו להחזיק ולא החזיק הרי זה בכלל ארור אשר לא יקים ודרשו בהקמה הזאת בית המלך והנשיאות שבידם להקים את התורה ביד המבטלים אותה, ואפילו הי' הוא צדיק גמור במעשיו והי' יכול להחזיק התורה ביד המבטלים אותה, ולא החזיק הרי זה בכלל ארור. (רמב"ן פ' כי תבא).

תוכחה מביאה לידי אהבה, תוכחה מביאה לידי שלום

והוכיח אברהם את אבימלך. אריב"ח התוכחה מביאה לידי אהבה שנאמר הוכח לחכם ויאהבך הוא דעתיה דריב"ח דאמר כל אהבה שאין עמה תוכחה אינה אהבה.

אמר ריש לקיש תוכחה מביאה לידי שלום והוכיח אברהם את אבימלך הוא דעתיה דאמר כל שלום שאין עמו תוכחה אינו שלום. (ב"ר פנ"ד)

כל אהבה שאין עמה תוכחה אינה אהבה.

כל שלום שאין עמו תוכחה אינו שלום.

זוכים להתייחס אם מקבלים תוכחות

ר' יודא בר סימן בשם רבי שמואל בר נחמני "לפי שקבלו ראובן ושמעון ולוי תוכחות אביהם, זכו להתייחס אצל משה ואהרן בספר ואלה שמות, לקיים מה שנאמר אזן שומעת תוכחות מוסר בקרב חכמים תלין".

(מ"ר נשא פי"ג)

צדיקים מקבלים תוכחה ושותקים

"יוסף ה' עליכם ככם", א"ר אחא "יכולין היו ישראל לומר לו רבינו משה אנו יש בנו אחד מכל הדברים שאתה מוכיחנו, וקבלנו תוכחותיך אלא שתקו, לפיכך הוא אומר ככם, צדיקים כיוצא בכם מקבלים תוכחות ושותקים".

(מ"ר דברים)

**מצות עשה: של ומלתם את ערלת לבבכם,
לא תעשה: וערפכם לא תקשו עוד.**

בסמ"ק (מצוה ט) וז"ל: למול ערלת הלב שנאמר "ומלתם את ערלת לבבכם", פי' לאהוב את התוכחות, ולאהוב מי שיוכיחנו, וגם שלמה המלך ע"ה כתב בספרו (משלי ט"ו) לחכם הוכח ויאהבך, ובמצוה זו יש לאו שנאמר "וערפכם לא תקשו עוד", עכ"ל.

בספר חרדים מצות עשה מן התורה התלויות בלב (פ"א ל"ב), וז"ל: "ומלתם את ערלת לבבכם" פי' שיהא לבו של אדם רך לקבל דברי המוכיח ולא ישנאהו אדרבה יוסיף לו אהבה על דרך הוכח לחכם ויאהבך ממנין תרי"ג לסמ"ק, עכ"ל.

בסוף הספר מצות התשובה (פ"ז סגולה ו') כותב בזה"ל: וחייבין אנחנו לשמוע קול מוכיח דהכי קבלנו בסיני וכו' אם תשמע למוכיח באוזן בשר תזכה לשמוע באוזן הלב כרוז מלכו של עולם עכ"ל. (ועיי"ש בארוכה).

המקבל תוכחה ראוי לברכה, וזוכה לברכה

ד"א אלה הדברים רבנין אמרין אמר לו הקב"ה למשה הואיל וקיבלו עליהן תוכחותיך צריך אתה לברכן. מיד חזר וברכן מנין שנאמר ה' אלקיכם הרבה וגו'. ומנין שכל המקבל תוכחה זוכה לברכה שכן שלמה מפרש (משלי כד) "ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב" אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה הייתם מתברכין ע"י אחרים, לע"ל אני אברך אתכם שנאמר (תהלים סז) "אלקים יחננו ויברכנו" וגו'. (דב"ר פ"א ט)

מי שמוכיח את בנו נקרא אוהבו

חושך שבטו שונא בנו. וכי יש לך אדם שהוא שונא בנו, אלא

מתוך שאינו מוכיחו על דברי חכמה ועל דרך ארץ נקרא שונא. אבל מי שמוכיח את בנו על החכמה ועל דרך ארץ, הוא נקרא אוהבו, שנאמר ואוהבו שחרו מוסר. ר' אליעזר אומר מתוך שהקב"ה אוהב את ישראל הוא מיסרן בעולם הזה בשעבוד מלכיות, כדי שתהא להם כפרה לעתיד לבא. הה"ד ואוהבו שחרו מוסר.

(מדרש משלי פי י"ג)

מי שאינו מוכיח את בנו נמצא כמחטיאו ואין מספיקין בידו לעשות תשובה כמבואר ברמב"ם ה' תשובה (פ"ד ה"א) וז"ל:

ארבעה ועשרים דברים מעכבין את התשובה: ארבעה מהן עון גדול, והעושה אחד מהן אין הקב"ה מספיק בידו לעשות תשובה לפי גודל חטאו. ואלו הן:

א) המחטיא את הרבים ובכלל עון זה המעכב את הרבים מלעשות מצוה.

ב) והמטה את חבירו מדרך טובה לרעה כגון מסית ומדיח.

ג) הרואה בנו יוצא לתרבות רעה ואינו ממחה בידו. הואיל ובנו ברשותו אילו מיחה בו היה פורש ונמצא כמחטיאו. ובכלל עון זה כל שאפשר בידו למחות באחרים בין יחיד בין רבים ולא מיחה אלא יניחם בכשלונם.

ד) והאומר אחטא ואשוב ובכלל זה האומר אחטא ויום הכפורים מכפר. עכ"ל.

מי שאינו מוכיח נתפס באותו עון

בתנחומא פרשת משפטים מביא ברייתא וז"ל: תניא הוכח תוכיח, אין לי אלא הרב לתלמיד תלמיד לרב מנין, ת"ל הוכח תוכיח מ"מ, ומאן דלא מוכח מתפיס בההוא עון, דאמר מר כל שאפשר לו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו ולא מחה נתפס על אנשי

עירו, בכל העולם כולו נתפס על כל העולם כולו. דאמר ר' חנינא מאי דכתיב ד' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו, אם שרים חטאו זקנים מה חטאו, אלא זקנים שלא מיחו בשרים עכ"ל.

המוכיח חבירו שיחזור בו למוטב מקבל ברכות, וחבירו אם קיבל תוכחתו וחזר למוטב גם כן מקבל ברכות

זה שאמר הכתוב אומר לרשע צדיק אתה יקבוחו עמים, וכתוב אחד אומר ולמוכיחים ינעם, אלא כל מי שיודע שחברו רשע ומלא עונות ואומר לו צדיק אתה ראוי שיבוא עליו כל הקללות שבתורה, יקבוחו לשון קללה כדכתיב מה אקוב וגוי, אבל מי שהוא מוכיח חברו שיחזור בו נוטל ברכות שנאמר ולמוכיחים ינעם, ואותו המתווכח אם קבל עליו וחוזר בו אף הוא מקבל ברכות, שנאמר ועליהם תבא ברכת טוב.

(תנחומא דברים)

מי ששמע לתוכחת משה הלך בשלום ובא בשלום, אותן שלא שמעו נכשלו לבסוף

משל לזקן שהי' יושב על הדרך והיו לפניו שני דרכים, אחת תחלתה קוצים וסופה מישור, ואחת תחלתה מישור וסופה קוצים, והיה יושב בראש שתיהן ומזהיר העוברים, א"ל אע"פ שאתם רואים תחלתה של זה קוצים לכו בה שסופה מישור, וכל מי שהי' חכם שומע לו והי' מהלך בה ומתייגע קמעה, הלך בשלום ובא בשלום, אבל אותן שלא היו שומעין לו, היו הולכים ונכשלין בסוף, כך היה משה פי' לפני ישראל וא"ל הרי דרך החיים ודרך המות, ברכה וקללה, ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך.

(מד"ת ראה)

העונש שבא לישראל לגלות מעל ארצם מפני שאין מוכיחין לישראל

כל ... המרבה בשחוק שיחה ותפלות מביא חרון אף לעולם והפירות מתמעטין, ואם היה בתוך המשפחה ובני המשפחה שמחין בו מגלה כל בני המשפחה, וכן בני חצר בני מבוי בני השכונה בני העיר מגלה כל בני העיר, שנאמר אלה וכחש וגוי' על כן תאבל הארץ, מפני מה, מפני שאין מוכיחין לישראל, שנאמר אך איש אל ירב ואל יוכח איש, מצאו כהן ושחק עמו חולק עמו בפורעניות, וכן נביא ונשיא שנאמר "וכשלת ביום ההוא וכשל גם נביא" וכו' נדמו עמי מבלי הדעת עכ"ל.

(ילקוט כי תשא עה"פ וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק)

היודע להוכיח ומוכיח מה גורם לקונו? היודע להוכיח ומוכיח מהו גורם להמוכיח? למקבל התוכחה?

כל היודע להוכיח ומוכיח את הרבים הרי הוא עושה קורת רוח לקונו שנאמר ולמוכיחים יונעם ועליהם תבא ברכת טוב, עליו לא נאמר אלא עליהם להמוכיח ולהמקבל תוכחה.

(תנ"ד א ספ"ג)

הוכח את עמיתך, אפילו כשאין אתה יודע שאינו שונאך - דברים שבינו ובינו יאמר לו

הוכח תוכיח את עמיתך (ויקרא טו). יכול אם יודע אתה שאין שונאך הוכיחהו, ואם לאו אל תוכיחהו. ת"ל הוכח תוכיח את עמיתך. ד"א את עמיתך שעמד במצוות אתה מוכיח. ואי אתה מוכיח לרשע ששונאך, שנאמר יוסר לץ לוקח לו קלון (משלי ט' ז). אמר ר' אלעזר בן מתיהא אם יש דבר בינו לבינך אמור לו ולא תהא חוטא בו. לכך נאמר לא תשנא את אחיך בלבבך [וגוי'] ולא תשא עליו חטא.

(תנא דא"ר פר' יח)

אם אין אמירת תוכחה יש תוכחה (קללות שבתורה) בעולם

מפני מה זכה יחזקאל שיחיו המתים על ידו מפני שהסתפח על ישראל בכל שעה ושעה, שנאמר בן אדם התשפוט התשפוט את עיר הדמים מה תלמוד לומר התשפוט התשפוט שני פעמים, אלא כך אמר הקב"ה ליחזקאל בן אדם לי ולך נאה להוכיח את ישראל, ד"א מת"ל בן אדם, כך אמר הקב"ה ליחזקאל אם אתה מוכיחן תוכיח, אם אין אתה מוכיחן אתה מוכיחן בתוכחה (פ"י בקללות שבתורה), אבל אי אתה דומה להן אלא כשיר הזה מה שיר הזה עתים בני אדם שמחים בו עתים משמחים את בעליו, ע"ש.

(תד"א פ"ה)

ידיו של הקב"ה פרושות לקבל שבים ואומר:

מתי יעשו תשובה ואקבל אותם בתשובה שלימה.

אמר להם ר"א לתלמידי בני יכולים אתם לעמוד בתוכחות אמרו לו יה"ר שתודיענו, מיד פתח ר"א ואמר כתיב "קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם", זהו שנאמר ברוה"ק על ידי ישעיה הנביא לכו נא ונוכחה יאמר ה', אם יהיה חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, אם יאדימו כתולע כצמר יהיו, כנגד מי אמר ישע"י מקרא זה, לא אמרו אלא כנגד בעלי תשובה, שהקב"ה ידיו פרושות לקבל שבים ואומר, מתי יעשו תשובה ואקבל אותם בתשובה שלימה לפני, שנאמר וידי אדם מתחת כנפיהם, מלמד שהקב"ה יושב על כסא כבודו וידי פרושות מתחת כנפי החיות ואומר מתי יעשו ישראל תשובה, ע"ש.

(תב"א זוטא פכ"ב)

גם הצדיק אם אין מוכיח את העם

יש מקום למדת הדין להפך על ראשו

בשעת גזר דין אף על גב ששורת הדין שצדיקים ימלטו מן

הדין מכל מקום יש מקום למדת הדין להפך הגזרה רעה גם על ראש הצדיק על ידי שלא הוכיח העם.

(שבת נד, אותיות דרכי עקיבא א)

החיוב להוכיח גם אם יש ספק שיקבלו דבריו

באותה שעה עמדה מדת הדין ואמרה לפניו אף הצדיקים שבתוכה כתב על מצחם תי"ו של דם, תי"ו - תמות.

השיב הקדוש ברוך הוא ואמר לה למה, אמרה לו מפני שלא הוכיחו את בניך בדברי תוכחות ולא אמרו להם לבל יחטאו. השיב הקדוש ברוך הוא גלוי וידוע לפני שאם היו מוכיחים אותם לא היו שומעין להם. השיבה מדת הדין אף על פי שלא היו מקבלים מהם היה להם להוכיחם.

מיד שתק הקדוש ברוך הוא וחשב את כל הצדיקים שהיו באותו הדור בירושלים כרשעים, ונשתלחו על ירושלים ששה מלאכי חבלה וחבלו.

(אותיות דרכי עקיבא א)

אהרן הוא אשם בעון עשיית העגל מפני שהיה צריך להוכיחם

ויתכן שגם משה נכון לבו בטוח בצדקת אחיו (אהרן, בעגל) שכונתו לא היתה לרעה, אבל על אשמת העם האשים אותו, כי היה ראוי להוכיחם והם נכשלו על ידו.

(רמב"ן תשא על הכתוב מה עשה לך העם הזה)

השונא את התוכחות אין מספיקין בידו לעשות תשובה - צריך להעמיד מוכיח בכל קהל וקהל מישראל שיהא מוכיח לרבים

הרמב"ם (פ"ד מה' תשובה ה' ב') מונה חמשה דברים הנועלים דרכי התשובה בפני עושיהן וא' מהם השונא תוכחה וז"ל: (ה) והשונא את התוכחות שהרי לא הניח לו דרך תשובה שהתוכחה גורמת לתשובה שבזמן שמודיעין לו לאדם

חטאיו ומכלימין אותו חוזר בתשובה כמו שכתוב בתורה זכור ואל תשכח ממרים הייתם, ולא נתן די לכם לב, עם נבל ולא חכם, וכן ישע"י הוכיח את ישראל ואמר הוי גוי חוטא, ידע שור קונהו, ידעתי כי קשה אתה, וכן צוהו הא-ל להוכיח לחטאים שנאמר קרא בגרון אל תחשוך, וכן כל הנביאים הוכיחו לישראל עד שחזרו בתשובה, לפיכך צריך להעמיד בכל קהל וקהל מישראל חכם וגדול וזקן וירא שמים מנעוריו ואהוב להם שיהא מוכיח לרבים ומחזירן בתשובה וזה ששונא את התוכחות אינו בא למוכיח ולא שומע דבריו לפיכך יעמוד בחטאותיו שהם בעיניו טובים עכ"ל.

מי שאינו מוכיח ויש בידו להוכיח - אין מספיקין בידו לעשות תשובה

כל מי שיש בידו להוכיח ומונע עצמו מלהוכיח את הזולת הוא חטא גדול ואין מספיקין בידו לעשות תשובה בתור עונש על גודל חטאו.

(רמב"ם הלכות תשובה פרק ד, הלכה א)

דיני והלכות תוכחה ברמב"ם הלכות דעות פרק ו'

בהלכה ו' וז"ל: כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום את אמנון מאומה למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון. אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני. שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך. ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול, ולא יהא המוחל אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלקים.

(שם הלכה ז)

הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך. המוכיח את

חבירו בין בדברים שבינו לבינו, בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו. וידבר לו בנחת ובלשון רכה ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי העולם הבא. אם קיבל ממנו מוטב ואם לאו יוכיחנו פעם שניה ושלישית. וכן תמיד חייב אדם להוכיחו עד שיכהו החוטא ויאמר לו איני שומע. וכל שאפשר בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפש בעון אלו כיון שאפשר לו למחות בהם.

(שם הלכה ח)

הערת המחבר: [מדוע לא פסק אפילו מאה פעמים כלשון הגמרא, משום דכתב ב"ספר המצוות" (מצוה ר"ה) אפילו אלף פעמים. והיינו דאין לזה שיעור רק דמחוייב להוכיחו עד שיכהו].

המוכיח את חבירו תחלה לא ידבר לו קשות עד שיכלימו שנאמר ולא תשא עליו חטא. כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא. מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל וכל שכן ברבים, אע"פ שהמכלים את חבירו אינו לוקה עליו עון גדול הוא. כך אמרו חכמים המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. לפיכך צריך אדם להזהר שלא לבייש חבירו ברבים בין קטן בין גדול. ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו. ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו, במה דברים אמורים בדברים שבין אדם לחבירו, אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומפרסמים חטאו ומחרפים אותו בפניו ומבזין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים בישראל.

מי שחטא עליו חבירו ולא רצה להוכיחו ולא לדבר לו כלום מפני שהיה החוטא הדיוט ביותר, או שהיתה דעתו משובשת, ומחל לו בלבו ולא שטמו ולא הוכיחו הרי זו מדת חסידות לא הקפידה תורה אלא על המשטמה.

(שם הלכה ט)

יש לסבול בזיונות ולהוכיח

כתב הרמב"ם ז"ל בספר המורה (ח"ג פ' כ"ט) בדבר מה שה"י לאברהם אבינו ע"ה עם בני דורו, וז"ל שם באמצע הדברים:

אין ספק אצלי שהוא עליו השלום כאשר חלק על דעת בני אדם כולם, שהיו מקללים ומגנים ומבזים אותו התועים ההם, וכאשר סבל הכל בעבור השם, וכן הדין לעשות לכבודו, עכ"ל.

הרי שדייק הרמב"ם בלשונו הקדוש "וכן הדין לעשות לכבודו" כדי להורות לכל שאין זה מכח חומרא או מצד מדת חסידות רק מצד הדין יש לעשות כן לסבול ולהתבזות בעבור כבוד שמו יתברך.

האומר די לי אם אשמור את עצמי מלחטוא ומה איכפת לי ממה שזולתי חוטא, זה היפוך התורה.

כך כתב הרמב"ם: מצות תוכחה היא שצונו להוכיח החוטא או מי שירצה לחטוא ולמנוע אותו ממנו במאמר התוכחה ואין ראוי שיאמר אחר שאני לא אחטא, אם יחטא אחר זולתי מה לי עם אלקיו, זה הפך התורה, אבל אנחנו מצווין שלא נחטא ושלא נעזוב זולתנו מאומתנו שימרה, ואם השתדל להמרות חייבין אנו להוכיחו ולהשיבו ואע"פ שלא יצא עליו עדות וחייב עליו דין. והוא אמרו יתעלה הוכיח תוכיח את עמיתך, ונכנס בצווי הזה שנוכיח קצתנו לקצתנו כשיחטא איש ממנו לאיש ולא נטור בלבבנו ולא נחשוב לו עון אבל נצטוינו להוכיחו במאמר עד שלא ישאר דבר בנפש. ולשון ספרא מנין שאפילו הוכיחו שתיים או שלש פעמים שחוזר ומוכיח אותו תלמוד לומר:

הוכח תוכיח אפילו אלף פעמים - יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא.

וכבר ביארו חכמים שחיוב מצוה זו על כל אדם ואפילו הפחות לנכבד הוא חייב להוכיחו ואפילו קלל אותו ובזה לא יסור מלהוכיחו עד שיפריז כמו שבארו מקבלי התורה ואמרו (ערכין ט"ז): עד הכאה. ויש למצוה זו תנאים ומשפטים התבארו במקומות מפוזרים מהתלמוד. [ועיין קב הישר פרק ה' ופרק קי' (שמבאר כל זה באריכות)],

(קדושים תהיו, מדע הלכות דעות פ"ו, ספר המצות, מצוה ר"ה)

מצות תוכחה כפי שביאר החינוך ז"ל:

מדיני המצוה מה שאמרו רז"ל שחיוב מצוה זו עד הכאה כלומר שחייב המוכיח להרבות תוכחותיו אל החוטא עד כדי שיהא קרוב החוטא להכות את המוכיח. ומ"מ אמרו רז"ל גם כן שאם יראה המוכיח שאין בדברי תוכחותיו שום תועלת נמצא מתוך גודל רשעת החוטא איש אלם ורשע ביותר ומתיירא ממנו שמא יעמוד עליו ויהרגנו שאינו חייב במצוה זו באיש כזה, וזה אמרם ז"ל יבמות (ס"ה ע"ב) כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה לשתוק במקום שאין הדבר נשמע לפי שיהי' בענין קלון למוכיח ולא תועלת לאשר הוכיח, וגם יש להתישב לכל בעל נפש ולהשגיח הרבה בענינים אלה ולחשוב ולראות אם יהי' תועלת בדבריו אל החוטא שיוכיחנו ויבטח בשי"ת כי הוא יעזרנו בהלחמו עם שונאיו ואל ירך לבבו ואל יירא כי השי"ת שומר את כל אוהביו וכל הרשעים ישמיד. ואם ישוב החוטא מחטאו יהי' לו בזה שכר גדול. ומי שבידו להשיב ולמחות בו ולא מיחה נתפס על חטאו. וזה דבר ברור מדברי רבותינו גם מן הכתוב ועוד אמרו רז"ל שאפילו הקטן חייב להוכיח את הגדול אם יראה הגדול הולך בדרך לא טוב ויתר פרטי מצוה זו נתבארו במקומות מפוזרים בגמ'.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר עליה ולא הוכיח כענין שאמרנו בטל עשה, ועוד שהוא מכת הרשעים שעושיין כן עכ"ל.

(חינוך מצוה רל"ט)

הוכח תוכיח אפילו אלף פעמים

מצות עשה להוכיח לחבירו, יכלול הן אם חטא איש לאיש לא ישנא אותו בלב, אלא יוכיח אותו למה עשית לי כך וכך, והן אם הוא חוטא למרום או ירצה לחטוא שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך - אפילו אלף פעמים - אם לא שהוא לץ ומתלוצץ עליו ומצוה לקבל תוכחה ולאהוב את המוכיח.

(נתיב מצוותיך אוצר החיים אות צ"ח, נועיין לעיל מספר המצוות, מצוה ר"ה))

התוכחה גורמת לחזור בתשובה

... והשונא את התוכחות שהרי לא הניח לו דרך תשובה, שהתוכחה גורמת לתשובה שבזמן שמודיעין לו לאדם חטאיו ומכלימין אותו חוזר בתשובה, כמו שכתוב בתורה זכור ואל תשכח.

(רמב"ם ה' תשובה פ"ד הלכה ב')

וז"ל הרמב"ם: "עד סוף השירה". ולמה פוסקין בה בענינות אלו מפני שהן תוכחה כדי שיחזרו העם בתשובה.

(רמב"ם הלכות תפלה פי"ג הלכה ב')

אילו הנחנו השגגות בלי להוכיח עליהם

היו מוסיפין שגגות על שגגות ותפול התורה מעט מעט -

מוטב שיהיו שוגגין היא רק כשכולם שוגגין

בתשב"ץ (ח"ב תשובה מ"ז) וז"ל: וכתבו בתוספות דדוקא במלתא דידעינן דלא מקבלי מינן, אבל אי לא

ידעינן אי מקבלי אי לא מקבלי חייב למחות כדמשמע בפרק במה בהמה, ואלו הנחנו בני אדם על מה ששוגגין בכל יום, היו מוסיפין שגגות ותפול התורה מעט מעט, ונ"ל ג"כ שזה לא

נאמר (מוטב שיהיו שוגגין וכו') אלא בדבר שכולם שוגגין כהיא (דפ' חזקת ס' ע"ב) בענין רבו פרושים בישראל, אבל בדבר שמיעוטן שוגגין מצוה למחות בידם ואף אם יבואו להיות מזידין כדי להזהיר לאחרים שלא יבאו לידי מכשול דילפי ממקלקלתא ולא ילפי מתקנתא כדאיתא (בירושלמי דמשקין פ"ב ה"ב), והמורה הוראות אם הזהיר את העם, והם לא הוזהרו עליו נאמר ואתה את נפשך הצלת, (ובפ' הספינה פ"ט ע"ב) אריב"ז אוי לי אם אומר וכו' ואסיקנא דודאי אמרה, ומהאי קרא אמרה כי ישרים דרכי ד' צדיקים ילכו בס' וכו' עכ"ל. [ועיין באור החיים הק' פרשת נצבים בביאור מצות התוכחה כנ"ל].

ההבדל בין תיבת הוכחה לבין תיבת תוכחה

בשו"ת הריב"ש (תשובה תל"א) וז"ל: מה ששאלתי מאי איכא בין לשון הוכחה ולשון תוכחה, הוכחה הוא כשיש מחלוקת בין שנים, ובא הג' והכריע ביניהם, כמו שאמר יעקב ללבן ויוכיחו בין שנינו. ואמר איוב לו יש בינינו מוכיח ישית ידו. ותוכחה הוא מי שמוכיח לחבירו על מעשיו, כמו הוכח תוכיח את עמיתך. ומוכיח לרשע מומו, ורבים. ויוכח אמש, אינו מענין תוכחה. שהרי השם יתברך לא הוכיח ללבן על מעשיו, אלא שצוהו השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע. ויש בזה הוכחה שהדין עם יעקב ולא עם לבן, עכ"ל.

חייב להוכיח על עוברי עבירה בשוגג או במזיד - אפילו אם ברור לו שלא יקבלו - ואם לא הוכיח עבר על מצות עשה של הוכיח תוכיח ויקבל עונשו

בשו"ת בנימין זאב (תשובה ש"ג) וז"ל: ... אבל אם הם שוגגין או מזידין חייב להוכיחם אפי' שברור לו שלא יקבלו ואפילו שפטור מעונש מיתה אם לא יוכיחם מכל מקום מעונש הוכיח תוכיח אינו פטור ואפילו שמוסיף על עונשן אם לא יקבלו הלעיטהו לרשע וימות.

... ועד היכן היא התוכחה, בערכין (פרק יש בערכין) רב אמר עד שיכנו החוטא, ושמואל אמר עד שיקללנו, ורבי יוחנן אומר עד שיעשה לו נזיפה, והלכה כרבי יוחנן לגבי כולה, כדאיתא פ"ק דמסכת ביצה, ואיך אעבירה כזאת דהוא עונש כרת נדה דאורייתא לא יוכיח המוכיח ואומר אני כדאמר רשב"ג בב"ב פ' גט פשוט המעון הזה אם אלן הלילה כלומר אם לא אוכיח המורה הזה המורה שלא כדין ואתעכב הלילה ורחמנא ליצלן מדעתיה דאומר דלאו מיגדר מילתא היא, וקשה לי מאד מההוא בר בי רב איך לא חש אעבירה כזאת, והורה להם ברעועה הוראה והתיר להם העבירה אשר היא חולה רעה והוא לא הגיע להוראה ולא נאזר בגבורה והיה ראוי שלא אכניס עצמי בזה דידעתי חסרוני ואניח זה לרבנן קשישי מינאי אבל שלא יצא חורבה לעוברים על דברי השלשה החכמים השלמים כתבתי מה שנראה לע"ד, ובשביל הדין והאמת והשלום נמי שלא יהיו אגודות אגודות, גם להוציא מלבם של מסייעתם שלא ראו אור דמורי' להם דיוכלו לסלק עצמן מהאי תקנה דאיכא מיגדר מלתא ולכן ראוי לנו להחזיק האמת ושלא לשמוע על ההוא בר בי רב אלא להחזיק הדת לעשות משמרת למשמרת לקיום תורתינו הקדושה ועל רבותינו בקושטדינא ובשלוניקי היהב לכתוב ולגזור על ההוא מורה להם מאן דהוא שלא יקל בדברי החכמים השלמים, ורבותינו יכריעו הדבר לאמתו, ואשר יצא מפיהם כל עדת ישראל יעשו אותו, ואני צעיר שבצעירים תלמיד תלמידיהם פתחתי בדבר ויסתיים ע"פ רבותינו הגדולים, ואמינא הלואי הוא כל שמועותי ברירן לי כהדא דינא דהוכחתי לעיל. יהי רעוא מן שמיא דחפץ עליון יצליח על רבותינו ועלינו על פי התורה אשר יורונו.

אנא זעירא דמן חבריא העני בנימין בכה"ר מתתיה ז"ל ה"ה.

דברים נוראים ומפחידים משו"ת בנימין זאב תשובה (רפ"ב)
 בענין אהבת ישראל, ומי שמוכיח ומייסר לעם ה' עושה
 קידוש ה', ומחוייבים למסור הנפש לקיום הדת, ואם חס
 ושלו' לא נוכיח אותם במה שביטלו דיני התורה אנו נענשין
 דמי שיש בידו למחות ואינו מוחה נענש חס ושלו'.

... ונחזור לנדון דידן דלא לו האנשיי החוטאיי דהוכיחום
 ולא קבלו, מותר לשנאותם, כדאמרין בפסחים
 פרק ערבי פסחים "כי תראה חמור שונאך" וגו' והא כתיב "לא
 תשנא את אחיך בלבבך" אלא מיירי הכא כגון שרואה בו דבר
 עבירה והוכיחו, ולא קבל ממנו, שמותר לשנאותו וראוי לנטור
 להם איבה כיון דחילול השם נעשה על ידם, ואמרין ביומא
 ריש פרק בראשונה, אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן
 יהוצדק כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח,
 ופריך והא כתיב "לא תקום ולא תטור", ומשני ההוא בממון
 הוא דכתיב, ודייקין בממון הוא דלא תטור הא בחילול השם
 נקמינן ונטרינן, ומסיפיה דקרא נוכיח דכן הוא דכתיב את בני
 עמך ודרשינן בעושה מעשה עמך וכדומה...

... ראו לשרידי ה' למחות ויוכיחם אפי' מאה פעמים
 דממצות הוכח תוכיח אינו ניצל, ואלו האנשים
 החטאים מזידין הן, ואף על פי שאתה מוסיף על עונשן ולא
 יקבלוהו הלעיטהו לרשע וימות, ואף על גב דביבמות שילהי
 (פרק הבא על יבמות) אמר רבי אלעזר בן שמוע כשם שמצוה על
 אדם לומר דבר הנשמע כך מצוה על אדם שלא לומר דבר
 שאינו נשמע, וגם סמ"ג כתב שם דאף במזידין צריך לשתוק
 והביא ראיה (מפרק הבא על יבמות) היינו בדבר עבירה קלה, אבל
 בנדון כזה דאיכא ביה ביטול דיני התורה צריך האדם להוכיח
 כמה וכמה פעמים עד שיכנו החוטא, ועד שיקללנו, ועד שיעשה
 לו נזיפה, כדאיתא בערכין (פרק יש בערכין) משם רב ושמואל ור'

יוחנן ושלשתן מקרא אחד דרשו מוחר אף שאול ביהונתן וגוי פירש"י יהונתן הוכיח אביו שאול עד שקצף עליו שאול.

ואף על גב דהרמב"ם פסק בהלכות דעות (פ"ו) כרב דאמר עד שיכנו אין הלכה כן, אלא כר' יוחנן דאמר עד כדי נזיפה, וכן דעת סמ"ג בעשין (סימן י"א) והלכה כרבי יוחנן לגבי כולהו כדאיתא פ"ק דביצה והשתא נדין ק"ו מיהונתן עם אביו, דאם הבן דחייב בכבוד אביו הוכיחו לא כ"ש איש לחבירו שאינו חייב בכבודו דצריך להוכיחו, ואי איתא דבמזידין ישתוק כדכתב סמ"ג מאי האי דחזר הקב"ה ממדה טובה לרעה הא לא היו מוזהרין להוכיחם ולמחות בידן אלא מדהודה הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת על כן צריך לומר דחייב האדם למחות ולהוכיח, וכ"ש אהאי עבירה כי הכא ולא דוקא אעבירה גדולה כי האי אלא אפילו על לאו אי חייב למחות ולמסור נפשו כדי להחזיק את הדת ומשום קדושת ה' דהכי אשכחן בברכות פרק מי שמתו דמסר נפשו רב אדא בר אהבה על לאו דכלאים ומשום פריצותא דחזי"א להי"א גויה דהות לבישא כרבלתא בשוקא פירוש בגד אדום דאין דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לידי עבירה וכמו שכתב הערוך ערך כרב ראשון, ותדע דקפדינן אלבוש אדום דהאלפסי ז"ל (בסנהדרין פר' בן סורר ומורה) כתב אמר רבה בר יצחק אמר רב אפילו ערקתא דמסאני פירוש הגויים באותו זמן היו עושין רצועות של מנעליהן אדומות, וישראל היו עושין שחורות כדי שלא ילבשו מלבוש נכרי ואם יאמר הגוי לישראל עשה וכוי רצועות מנעלך אדומות בפרהסיא או נהרוג אותך יהרג ואל יעשה, ואף על פי שהוא מצוה קלה, וכמה פרהסיא, אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן אין פרהסיא פתוחה מעשרה בני אדם הא קמן דלבישת אדום שנוהגים הגויי פריצות הוא לישראל מדהביא האלפסי האדום בגוים והשחור לישראל דאין דרך ישראל להיות אדום לבושם אלא שחור שהוא מורה

הכנעה ומשום הכי נקט לגוים אדום ולישראל שחור ודוקא נקט להשמיענו דאין דרך בני ישראל ללבוש אדום שהוא לבוש חשוב כדפירש"י פרק מי שמתו גבי ההיא גויה דהות לבישא כרבלתא שהוא לבוש חשוב וקם רב אדא קרעה מינה דחשב ישראלית היתה איגלאי מלתא למפרע דגויה היתה שמיוה בארבע מאות זוזי והתם היה לו לרבי אדא לירא אפילו שהיתה ישראלית שמא אחד מקרוביה יכנו או יקללנו או יזיפנו ולא חש כלל אלא מסר נפשו משום להחזיק הדת ומשום קידוש ה' דחשב דישראלית היתה ומשום פריצות ומשום כלאים מסר נפשו כל שכן הכא דאיכא ביטול מצות הרבה דראוי לו לאדם למסור נפשו להחזיק הדת ואפי' ראה אד' רבו לובש כלאים של תור' חייב לקורעו מעליו כדכתב הרמב"ם הלכו' כלאים סוף פ"י וסמ"ג בלאוין סימן רפ"ז וז"ל הרואה כלאים של תורה על חבירו אפילו היה מהלך בשוק כופין לו וקורעין מעליו מיד ואפילו היה רבו שלמדו תורה וחכמה שאין כבוד הבריות דוחה איסור ל"ת המפורש בתורה כו' עד לפיכך אם היה עליו שעטנו של דבריהם אינו קורעו מעליו בשוק עד שמגיע לביתו ואם היה של תורה פושטו מיד עד כאן לשונו ורב אדא כיון דראה שהיתה לבושה אדום דאיכא ביה פריצות חשב נמי דהיה נמי כלאים של תורה ולכך קרעה מינה ואפילו שהיתה אשה חשובה דאין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' ובכלאים של תורה אפילו הוא בעצמו חייב לפושטו מעליו אפילו בשוק אפילו שיזלזל עצמו בכך דאין חכמה ותבונה ועצה חשובה נגד מצות השם יתברך.

ונחזור לעניינינו דהכא דאיכא בידיהו חילול השם, מי שיוכיחם ומייסרם קידוש השם עושה, ואפילו למסור נפשו לקיום הדת יש להוכיח דהא התם לגבי רב אדא משום קדוש ה' מסרי נפשיהו קמאי דאמרינן התם אנן קא מצערנא נפשיה ומצווח קא צווחינן ולית דמשגח בן א"ל קמאי הוו

מסרי נפשייהו אקדושת השם אנן לא מסרינן נפשינן אקדושת ה' כי הא דרבי אדא בר אהבה כו' ואם ח"ו לא נוכיח אותם במה שביטלו דיני התורה אנן נענשין דמי שיש בידו למחות ואינו מוחה נענש דבעבירה גדולה כי הכא צריך להוכיח מיד, עכ"ל. (ועיי"ש באריכות גדול).

רבינו הקדוש בעל אור החיים מוכיח ומחזיר בתשובה אנשים פשוטים

האור החיים הקדוש התעסק להחזיר אנשים פשוטים למוטב ולקרבת תחת כנפי השכינה כדמוכח מאוה"ח פ' בלק (כג, י) ראיתי אנשים וכו'. וגם דרשותיו סובבו על קוטב זה כדמשמע מהסכמת רבני ירושלים על ספרו ראשון לציון: "נפלאים מעשיו מהדר אזכותא דרבים והן בפיו תוכחת מוסר משום אקרובי עם אלקי אברהם ליראה את ה' ורבים מעמי הארץ מתייהדים וכו'.

ובהסכמת הגר"מ בעל יד מלאכי על פרי תואר: "שתו העם ולקטו פרי נימוקו וטעמו ודרך חיים תוכחת מוסר עשויות באמת וישר וכו' אוזן שומעת תוכחת חיים".

ובהסכמת הגאב"ד מנטובה: במתק לשונו ובעומק חכמתו הרביץ תורה והרבה יראת שמים בעיר וכו'

תלמידו של רבינו הר"מ פראנקו ז"ל מליוורנו מעיד: אחר הלימוד (השיעור בכל ליל) פתח פיו לדרוש וכולם היו מוסר עם משלים מתוקים אשר ע"כ כל העם הי"ו יתאוו תאוה לשמוע מפיו וכו' עד שכמעט לא הי' מקום ליכנס מרוב העם, ולא די שיבואו אנשים וקטנים אלא אף הנשים של הגבירים באות לחדר נשי הרב לשמוע מפיו ד"ת וכו' וכדי להמשיך לב השומעים כל הלילות היה מברך את הקהל עם נוסח חדש מלא ברכות וכו'.

הרה"ק מוהר"י מנעשכ"ז צוק"ל סיפר ששאל הרה"ק ר' גרשון קיטיווער צוק"ל את רבינו על תלמיד אחד מישיבתו שראהו שלא הי' הגון אז. והשיבו רבינו, כן דרכנו לקרב הרחוקים.

(ס' זכרון טוב, ע' 41)

פעם בנסוע רבינו עלי דרך איקלע ליער אחד וחברת לסטים רצו לרצחו. אבל הגדול שבהם מנעם מזה והתייחד עם רבינו וסיפר לו שהוא הי' תלמידו מזמן רב ושמו כך וכך, תמה רבינו, אם כן **היאך הגעת לידי מדה זו להתחבר עם פועלי און. ויען, שהתקוטט עם הוריו וכיון שבא לכלל כעס הרגם, ואז אמר בלבו דכיון שאין לו תקוה ותוחלת ואין לו חלק לעולם הבא המיר דתו לגמרי. רבינו דיבר על לבו וסידר לו דרכי תשובה ונעשה לו ערב שיזכה לחיי עולם הבא.** הדברים נכנסו ללב הרוצח וברח עם רבינו בתחבולה מן חבריו ושב מקירות לבו ואמר לרבינו, כי ודאי הוליכו הקב"ה ביער זה כדי לתקן אותו ולהחזירו בתשובה, דכיון שהוא מורו ורבו שלמדו תורה, עליו מוטל להוציאו מחושך וצלמות והביאו לידי עוה"ב.

(ס' ליקוטי מעשיות [ירוש' תרס"ט] ע' ח-יא, אוצר המעשיות, ע' נ. עיי"ש באריכות)

הגה"ק משינאווא זי"ע שח כי בהיותו בארה"ק בט"ו תמוז שהוא יומא דהלולא של רבינו, הלך להר הזיתים להשתטח על ציונו. והי' פלא בעיניו על שמהספרדים לא באו על ציון קדשו בהלולא דילי'. וחקר לדעת מה זה. והשיבו לו כי האור החיים הקדוש הי' לו מלחמות עמהם כי הכיר במצחם את מעשיהם וכהנה והם לא הכירו גדולת קדושתו וממילא גם אחרי הסתלקותו לא יבינו לרומם קדושתו, מה שאין כן האשכנזים והחסידים שרבים הבעש"ט, ראה וידע והגיד גדולתו, מורשה היא לנו ממנו כי קדוש ונורא שמו.

(מסעות ירושלים ע' צ"ה)

**המונע מהוכחה מבטל עשה ולא תעשה
של ולא תשא עליו חטא, שלא ישאר בו החטא
(ויקרא יט, יז. ראשון לציון, משלי ד"ה גס).**

אכן יתבאר על דרך אומרם ז"ל (תיקונים ה' תדבא"ר פ"ג) אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו בלילה כי ודאי עשה תשובה גם מצינו שאמרו ז"ל (פסחים ק"ג:): בפרשת כי תראה חמור שונאך וגוי' שהכתוב מדבר במי שראה בחברו דבר מגונה שמצוה לשנאותו. וכאן צוה הכתוב שאם ראה דבר מגונה בתלמיד חכם אינו נכלל בגדר אותם שצוה ה' לשנאותם אלא צריך להחזיקו כי ודאי עשה תשובה, והוא אומר לא תשנא את אחיך שהוא תלמיד חכם המתכנה בשם אח דכתיב (תהלים קכג:): למען אחי ורעי.

או על דרך אומרם "את ה' אלהיך תירא" לרבות תלמידי חכמים, כמו כן כאן את אחיך פירוש המתרבה מאת אחיך, ותיבת אחיך חוזרת על הבורא ב"ה שנקרא אח לישראל (מ' שוחר טוב כ"ג) כביכול. ואומרו הוכח תוכיח מדבר בנושא אחר שהם המון העם, ולזה אמר את עמיתך ולא אמר הוכח תוכיחנו וחוזר לאחיך שאמר בתחילה אלא לומר שאינו מדבר במה שהתחיל לדבר בו שהוא תלמיד חכם אלא בהמון העם שמצוה לשנאותו, מצוה ה' שיוכיחנו על פניו למה תעשה כה, בנעימות לשון בחיבה וברכות לשון.

(אור החיים ויקרא)

**האזה"ח הק' כתב דמי שאינו מוכיח המון העם
עובר בעשה ולא תעשה**

ואמרו ולא תשא עליו חטא, פירוש **שלא ימנע ממנו התוכחות שבזה ישאר במשא חטאו** ולא ישוב אל ה', **הא למדת שאם לא הוכיחו בטל עשה דהוכח ולא תעשה של ולא תשא.**

(אור החיים ויקרא יט, יז, ר"ל משלי ד"ה גס)

בין אדם לחבירו

הוכח תוכיח... ולא תשא עליו חטא פי': לא תחליט בדעתך שמה שנסבב מאחיד ברשע עשאן ועודנו עומד בחטאו עמוס על שכמו, אלא תהיה דן אותו לכף זכות ותוכיחנו ועל ידי התוכחה יהיה אחד מב' דברים. או יתן אמתלא להנעשה ואין חטא, או יתחרט על הנעשה וישוב לבל עשות כדבר הזה והרי הוא כריע כאח לך.

לא תשנא את אחיך וגו'. פירוש אם נסבב מאחיד דבר הגורם לשנאתו לא תשנאהו בלבבך אלא בפיך דבר אליו תוכחות על אשר ככה סבב, והוא אומרו הוכח וגו'. ואומרו ולא תשא עליו חטא, פירוש לא תחליט בדעתך שמה שנסבב מאחיד ברשע עשאן ועודנו עומד בחטאו עמוס על שכמו אלא תהיה דן אותו לכף זכות, ותוכיחנו ועל ידי התוכחה יהיה אחד מב' דברים, או יתן אמתלא להנעשה ואין חטא, או יתחרט על הנעשה וישוב לבל עשות כדבר הזה, והרי הוא כריע כאח לך.

(שם)

לזה נתחכם הכתוב לסמוך לא תשנא עם תיבת אחיך לומר כי השארת השנאה אשר יצוה ה' עליה היא הנרגשת בערך אחוה ושיעור זה כל שירחיקהו מלבו קצת הנה הוא יורד ממדרגת אח והרי הוא עובר משום לא תשנא.

עוד נראה לפרש בהעיר עוד בשיעור הנדבר שהיה צריך לומר לא תשנא בלבבך את אחיך, שיגמור מקום השנאה שהתחיל לדבר בה ואחר כך יזכור את מי ישנא. אכן יכוין להודיע שיעור השנאה אשר ה' מצוה עליה, שלא יאמר אדם שאינו קרוי שנאה אלא שנאה גמורה לבקש רעתו ולחפוף בכליונו, אבל הרחקה בלב אינה קרויה שנאה, לזה נתחכם הכתוב לסמוך לא תשנא עם תיבת אחיך לומר כי השארת השנאה אשר יצוה ה' עליה היא הנרגשת בערך אח, ושיעור זה

כל שירחיקהו מלבו קצת הנה הוא יורד ממדרגת את, והרי הוא עובר משום לא תשנא.

עוד ירצה בהעיר למה באזהרת לא תשנא דקדק לומר את אחיך ובאזהרת הוכח תוכיח אמר את עמיתך שנראה שמדבר בבי' נושאים.

(אור החיים הקדוש פרשת ויקרא י"ט י"ז)

על ידי התוכחה יזכה הצדיק שלא יענש ויתפס בעון הדור, אפילו אי לא ישמעו חס ושלוי בקולו.

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (שבת לג:) בעון הדור נתפסים גדולי עולם, וכן הוא אומר (שיר השירים א') אשכול הכופר וגוי, ולצד זה חש הכתוב שתכנס בלב קרובי ה' הרחקת הלב על מעשה ה' זה, כי יאמרו שאינם מובטחים בחייהם ובשלוותם הגם כי יפלאו להטיב מעשיהם, לזה בא דבר ה' כאן ואמר לצדיקיו לא תשנא את אחיך בלבבך, פירוש אחיך זה הקדוש ברוך הוא, ויש לך לדעת שלא לכל ישראל בהשוואה יקרא הקדוש ברוך הוא אח אלא להקרובים והדבקים בהשם כרבי עקיבא וחביריו, וצוה להם שלא יתרחק לבם מהשם, שהרחקה היא ענף השנאה. ואם תאמר מה אשיב אל לבי לבטחון בחיי ובשלוותי, לזה אמר הוכח תוכיח את עמיתך ובוזה לא תשא אתה עליו פירוש בשבילו חטא, כי כלום טעם תפיסת הצדיק הוא בשביל עון הדור אם יוכיחנו הרי הוא ניצול ממה נפשך, אם חזרו בתשובה הרי אין כאן עונות שיתפס עליהם, ואם לא חזרו הרי נפטרת מתפיסה, כמו שיגלה סודו ביד עבדיו הנביאים דכתיב (יחזקאל לג) ואתה כי הזהרת רשע וגוי הוא רשע בעונו ימות ואתה את נפשך הצלת. ולדרך זה נתיישבו כל הדקדוקים שדקדקנו בפסוק.

(אור החיים יט, יז.)

אילו היו יודעים בני העולם גודל השכר להחזיר חבירו למוטב היו רודפים אחריו תמיד כמו שרודף אחרי כסף וזהב יהא אדם זהיר לראות תמיד לרדף אחר חבירו להחזירו למוטב, כמו שכתב בזוהר (תרומה קכח, ב - קכט, א), דאלמלי הווי ידעי עלמא כמה שכרו גדול, היו רודפים אחריו תמיד כמי שרודף אחר כסף וזהב. ובפרט בעבירה המפורסמת בין המון העם, בעונותינו הרבים, בעבירות המפורסמות בתורה, הירא והחרד לדבר ה' לקנאות קנאת ה' צבאות, לפקח על אותם אנשים להדריכם בדרך ישרה, וגם להודיעם עונש העבירה כמה ענשו גדול מאוד - אולי ואולי יתנו מקום לדבר להרהר תשובה בלבם ולסור מדרכם הרעה. "והחי יתן אל לבו" (קהלת ז, ב): הלוא סוף האדם למות (ברכות יז, א), ומי יודע מה ילד יום (ע"פ משלי כז, א), והכל לפי החשבון (אבות ד, כב). גם רוב המוני העם מניחים תפלין על המצח ולא על המוח, וצריך אזהרה גדולה על זה, ולא יזידון עוד.

(שבט מוסר פרק כ')

חיוב תוכחה - גם לעיר אחרת

איכא חיוב הוכחה לחכמי הדור גם לעיר אחרת כמו שכתב בשו"ת מהר"ם מינץ (סימן צח), וכן כתב הרשב"א (חלק ג, תיא) ובשו"ת מהרא"מ (חלק א, מה) בשם התשובה שבספר כלבו (סימן קמב), ובשו"ת בשמים ראש (פא). (תוכחת החיים - בחוקת'י).
[ועיין בהקדמה אות י"ב מהצה"ק ר' הלל מקאלמייא זי"ע].

בעל תשובה צריך שישב רבים מעון

צריך בעל תשובה שישב רבים מעון, וילמד וידריך בני אדם בדרך ישרה ויזהירם בתשובה, ויוכיחם ויודיעם ענשו ומתן שכרן איך הקדוש ברוך הוא מקבל תשובה, כמו שאמר דוד המלך, עליו השלום, בתפילתו (תהלים קיט, יח): "גל עיניי" וכו', אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישוּבו" (שם נא, טו).

(שבט מוסר פרק יט)

סגולה לרפאות חולי הנפש

להשיב רבים מעון כאשר תשיג ידו, שנאמר (יחזקאל יח, ל):
"והשיבו מכל פשעכם" - למדנו כי זה מעיקרי
התשובה, עד כאן. (שבט מוסר פרק יט).

**חיוב תוכחה: באיסור המפורש בתורה אפילו ק' פעמים גם
אם ברור שלא יקבל וכו', באיסור שאינו מפורש בתורה
ובאיסור דרבנן: אם ברור לו שלא יקבל אז אל תוכח לץ**

ענין חיוב התוכחה הוא, שמה שהוא דרבנן או אינו כתוב
בהדיא בתורה, וגלוי וידוע לנו בברור שלא יקבל
השומע, אז - "אל תוכח לץ" (משלי ט, ח), ואמרין (ביצה ל, א):
מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. אבל דבר שהוא מפורש
בתורה בהדיא, צריך להוכיחם על פניהם אפילו מאה פעמים
(כ"מ לא, א). ולביישם ולהלבינם עד שישבו מדרכם הרעה או עד
הכאה (יש נוחלין שם אות ג, בא"ד וענין). (שבט מוסר פרק מ').

כשמוכיח - לא יזכיר העבירה בפירוש ודוקא בפעם הראשונה

יהא אדם זהיר, כשמוכיח איזה אדם על מעשיו הרעים, שלא
להזכירו העבירה בפירוש, כי אם דרך רמז, כמו שכתב
הזוהר פרשת קדושים (פ"א), ובתוספתא (ע' תר"כ קדושים פר' ב פ"ד),
וכן הוא בדברי רבותינו ז"ל (כ"מ לא, א) על הפסוק (ויקרא יט, יז):
"הוכח תוכיח" - אפילו מאה פעמים; (ערכין טז, ב) יכול אפילו
מתבייש על ידו, תלמוד לומר: "ולא תשא עליו חטא".
ומשמעות הזוהר שם - דוקא בפעם ראשון יזכור רק דרך רמז.
(שבט מוסר פ"כ).

אל תייסר חברך בפני אשתו

בני, כשתכנס לבית חברך ואתה בו דבר מגונה, אל
תיסרהו בפני אשתו. (שבט מוסר פרק ט"ז).